

Zamonaviy ta’lim tizimida, ayniqsa inklyuziv ta’limning rivojlanishi bilan, oligofrenopedagogning shaxsiy fazilatlari yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, inklyuziv sinflarda pedagogning shaxsiy fazilatlari intellektual nuqsonli bolalarni umumiy ta’lim muhitiga integratsiya qilishda asosiy rol o‘ynaydi[^28]. Shaxsiy fazilatlarning zamonaviy ta’limdagi o‘rni quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

- **Inklyuziv ta’limda:** Empatiya, sabr-toqat va moslashuvchanlik o‘quvchilarni tengdoshlari bilan muloqotga jalb qilishda muhim.
- **Zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashda:** Ijodkorlik va moslashuvchanlik zamonaviy texnologiyalarni o‘quv jarayonida samarali qo‘llashga yordam beradi.
- **Ota-onalar bilan hamkorlikda:** Axloqiy mas’uliyat va empatiya ota-onalarni ta’lim jarayoniga jalb qilishda muhim rol o‘ynaydi[^29].

UNICEF O‘zbekistonning 2023-yilgi hisobotida ta’kidlanishicha, O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim tizimining rivojlanishi oligofrenopedagoglarning shaxsiy fazilatlariga yangi talablarni qo‘ymoqda, bu esa ularning emotsiyal barqarorligi va hamdardlik qobiliyatini rivojlantirishni talab qiladi[^30].

Xulosa

Oligofrenopedagog shaxsining asosiy fazilatlari – empatiya, emotsiyal barqarorlik, sabr-toqat, moslashuvchanlik, axloqiy mas’uliyat va o‘ziga ishonch – intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitish va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu fazilatlar o‘quvchilar bilan ijobiy munosabatlar o‘rnatish, ularning psixologik barqarorligini ta’minlash va ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda asosiy omildir. O‘zbekistonda maxsus ta’lim tizimining rivojlanishi, ayniqsa inklyuziv ta’lim va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, shaxsiy fazilatlarning ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu bo‘limda keltirilgan tahlillar va adabiyotlar shaxsiy fazilatlarning mohiyati va o‘rnini chuqr tushunishga yordam beradi va o‘quv qo‘llanmaning keyingi bo‘limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

2.5. Kompetentlik modelini shakllantirish bosqichlari

Oligofrenopedagogning kompetentlik modelini shakllantirish maxsus ta’lim sohasida samarali faoliyat yuritish uchun muhim jarayondir. Kompetentlik modeli pedagogning bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarini tizimli ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi, bu esa intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitish va tarbiyalashda yuqori natijalarga erishish imkonini beradi. Ushbu bo‘limda kompetentlik modelini shakllantirishning asosiy bosqichlari, ularning mazmuni va oligofrenopedagogik faoliyatdagи ahamiyati o‘zbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbulayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova

D.A. (2023), shuningdek, Vygotskiy va Luriya kabi olimlarning ishlariga asoslanadi. Bo‘limning maqsadi – kompetentlik modelini shakllantirish bosqichlarini chuqur tahlil qilish va ularning oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatidagi o‘rnini aniqlashdir.

Kompetentlik modelini shakllantirishning umumiy tushunchasi

Kompetentlik modeli oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va shaxsiy sifatlarning tizimli ifodasidir. Izbullayeva G. (2022) ta’kidlaganidek, kompetentlik modeli “pedagogning nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, shaxsiy fazilatlari va ijtimoiy-kommunikativ qobiliyatlarini bir butun sifatida birlashtiradi”^[^1]. Ushbu modelni shakllantirish jarayoni bir nechta bosqichlardan iborat bo‘lib, har bir bosqich muayyan maqsad va vazifalarni o‘z ichiga oladi.

Kompetentlik modelini shakllantirishning asosiy maqsadlari:

- Oligofrenopedagogning kasbiy tayyorgarligini ta’minlash.
- Intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishda samarali yondashuvlarni qo’llash qobiliyatini rivojlantirish.
- Zamonaviy ta’lim talablariga mos keladigan shaxsiy va kasbiy sifatlarni shakllantirish.
- Pedagogning doimiy ravishda o‘zini o‘zi rivojlantirishiga zamin yaratish^[^2].

Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta’kidlaganidek, kompetentlik modelini shakllantirish jarayoni intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olishi kerak, chunki bu soha maxsus bilim, ko‘nikma va shaxsiy fazilatlarni talab qiladi^[^3].

Kompetentlik modelini shakllantirish bosqichlari

Kompetentlik modelini shakllantirish jarayoni bir nechta bosqichlardan iborat bo‘lib, ular tizimli va ketma-ket amalga oshiriladi. Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014) kompetentlik modelini shakllantirishning quyidagi asosiy bosqichlarini ajratib ko‘rsatadi:

1. **Talablarni aniqlash va tahlil qilish:** Oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatiga qo‘yiladigan talablarni aniqlash.
2. **Nazariy tayyorgarlik:** Maxsus pedagogika, psixologiya va nevrologiya bo‘yicha bilimlarni shakllantirish.
3. **Amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish:** Diagnostika, korreksion mashg‘ulotlar va individual ta’lim dasturlarini ishlab chiqish ko‘nikmalarini shakllantirish.
4. **Shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish:** Empatiya, sabr-toqat, emotsiyonal barqarorlik va moslashuvchanlikni rivojlantirish.

5. **Ijtimoiy-kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish:** Ota-onalar, boshqa mutaxassislar va o‘quvchilar bilan muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish.
6. **Innovatsion yondashuvlarni joriy etish:** Zamonaviy texnologiyalar va yangi pedagogik metodlarni qo‘llash qobiliyatini rivojlantirish.
7. **Doimiy baholash va takomillashtirish:** Kompetentlik modelining samaradorligini baholash va uni takomillashtirish[^4].

1. Talablarni aniqlash va tahlil qilish

Kompetentlik modelini shakllantirishning birinchi bosqichi oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatiga qo‘yiladigan talablarni aniqlash va tahlil qilishdir. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, bu bosqich maxsus ta’lim sohasidagi milliy va xalqaro standartlarni, shuningdek, intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishning o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilishni o‘z ichiga oladi[^5]. Ushbu bosqichda quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

- Maxsus ta’lim sohasidagi qonunlar va normativ hujjatlarni o‘rganish, masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi PQ-4860-son qarori[^6].
- Intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishning psixologik va pedagogik xususiyatlarini tahlil qilish.
- Oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatiga qo‘yiladigan talablarni aniqlash, masalan, bilim, ko‘nikma va shaxsiy sifatlar bo‘yicha talablar[^7].

Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonası” tushunchasi bu bosqichda muhim ahamiyatga ega, chunki u o‘quvchilarning potentsial imkoniyatlarini aniqlash va ularga mos ta’lim strategiyalarini ishlab chiqishda yo‘l-yo‘riq beradi[^8].

2. Nazariy tayyorgarlik

Nazariy tayyorgarlik kompetentlik modelini shakllantirishning ikkinchi bosqichi bo‘lib, oligofrenopedagogning maxsus pedagogika, psixologiya va nevrologiya bo‘yicha bilimlarini shakllantirishga qaratiladi. Jurayev B.T. (2020) ta’kidlaganidek, nazariy bilimlar oligofrenopedagogning o‘quv jarayonini ilmiy asosda tashkil etishiga yordam beradi[^9]. Ushbu bosqich quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- Maxsus pedagogika bo‘yicha bilimlar: Intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishning umumiy tamoyillari va metodlari.
- Psixologik bilimlar: Intellektual nuqsonlarning psixologik xususiyatlari, kognitiv jarayonlar (xotira, diqqat, fikrlash) va ularning rivojlanish dinamikasi.
- Nevrologik bilimlar: Intellektual nuqsonlarning miya faoliyati bilan bog‘liqligi va nevropsixologik diagnostika usullari[^10].

Luriyaning nevropsixologik tadqiqotlari nazariy tayyorgarlikning muhim qismi sifatida qaraladi, chunki ular intellektual nuqsonlarning miya faoliyati bilan bog‘liqligini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega[¹¹].

3. Amaliy ko‘nikmalarни rivojlantirish

Amaliy ko‘nikmalarни rivojlantirish kompetentlik modelini shakllantirishning uchinchи bosqichi bo‘lib, oligofrenopedagogning intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda bevosita qo‘llanadigan ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratiladi. Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta’kidlaganidek, amaliy ko‘nikmalar o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta’lim jarayonini tashkil etish va korreksion ishlar o‘tkazish qobiliyatini ifodalaydi[¹²]. Bu bosqich quyidagi ko‘nikmalarни rivojlantirishni o‘z ichiga oladi:

- Psixologik-pedagogik diagnostika: O‘quvchilarning intellektual, kognitiv va emotsiyal holatini baholash.
- Individual ta’lim dasturlarini ishlab chiqish: Har bir o‘quvchining ehtiyojlariga moslashtirilgan dasturlarni tayyorlash.
- Korreksion mashg‘ulotlar: Nutq, xotira, diqqat va fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan maxsus darslar o‘tkazish.
- Vizual-ko‘rsatkichli metodlar: O‘quv materiallarini soddalashtirish va o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish uchun vizual vositalardan foydalanish[¹³].

4. Shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish

Shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish kompetentlik modelini shakllantirishning to‘rtinchi bosqichi bo‘lib, oligofrenopedagogning empatiya, sabr-toqat, emotsiyal barqarorlik va moslashuvchanlik kabi sifatlarini rivojlantirishga qaratiladi. Izbullayeva G. (2023) ta’kidlaganidek, shaxsiy fazilatlar o‘quvchilar bilan ishonchli munosabatlar o‘rnatish va ularning psixologik barqarorligini ta’minalashda muhim rol o‘ynaydi[¹⁴]. Bu bosqich quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- Empatiya: O‘quvchilarning his-tuyg‘ularini tushunish va ularga psixologik yordam ko‘rsatish.
- Sabr-toqat: Uzoq muddatli va takroriy jarayonlarda chidamlilik ko‘rsatish.
- Emotsional barqarorlik: Stressli vaziyatlarda o‘zini boshqara olish.
- Moslashuvchanlik: Har xil o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashish va yangi yondashuvlar topish[¹⁵].

5. Ijtimoiy-kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish

Ijtimoiy-kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish kompetentlik modelini shakllantirishning beshinchi bosqichi bo‘lib, oligofrenopedagogning ota-onalar,

boshqa mutaxassislar va o‘quvchilar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratiladi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, bu bosqich ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega, chunki oligofrenopedagog ko‘p tomonlama hamkorlikda ishlashi kerak^[^16]. Bu bosqich quyidagi ko‘nikmalarni rivojlantirishni o‘z ichiga oladi:

- Ota-onalarga maslahat berish va ularni ta’lim jarayoniga jalg qilish.
- Psixologlar, logopedlar va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda ishslash.
- O‘quvchilarning tengdoshlari bilan ijtimoiy munosabatlarini rivojlantirishga yordam berish^[^17].

6. Innovatsion yondashuvlarni joriy etish

Innovatsion yondashuvlarni joriy etish kompetentlik modelini shakllantirishning oltinchi bosqichi bo‘lib, oligofrenopedagogning zamonaviy texnologiyalar va yangi pedagogik metodlarni qo‘llash qobiliyatini rivojlantirishga qaratiladi. White R. (2021) ta’kidlaganidek, raqamli texnologiyalar va innovatsion metodlar intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishda samarali vosita sifatida qo‘llanilmoqda^[^18]. Bu bosqich quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- Raqamli texnologiyalardan foydalanish: Interaktiv taxtalar, maxsus dasturiy ta’minotlar va mobil ilovalar yordamida o‘quv jarayonini tashkil etish.
- Yangi pedagogik metodlar: O‘yinli metodlar, virtual reallik va sun’iy intellekt asosidagi vositalarni qo‘llash.
- Xalqaro tajribalarni o‘rganish: Xorijiy tajribalarni mahalliy ta’lim muhitiga moslashtirish^[^19].

7. Doimiy baholash va takomillashtirish

Doimiy baholash va takomillashtirish kompetentlik modelini shakllantirishning yakuniy bosqichi bo‘lib, oligofrenopedagogning kompetentlik darajasini baholash va uni takomillashtirishga qaratiladi. Jurayev B.T. (2020) ta’kidlaganidek, bu bosqich pedagogning doimiy ravishda o‘zini o‘zi rivojlantirishiga zamin yaratadi^[^20]. Bu bosqich quyidagi vazifalarni o‘z ichiga oladi:

- Kompetentlik darajasini baholash uchun aniq mezonlar va metodikalar ishlab chiqish.
- Pedagogning faoliyatini tahlil qilish va kamchiliklarni aniqlash.
- Malaka oshirish kurslari va treninglar orqali kompetentlikni takomillashtirish^[^21].

UNICEF O‘zbekistonning 2023-yilgi hisobotida ta’kidlanishicha, O‘zbekistonda maxsus ta’lim sohasida pedagoglarning kompetentlik modelini shakllantirish va baholash uchun maxsus dasturlar joriy etilmoqda^[^22].

Kompetentlik modelini shakllantirishning ahamiyati

Kompetentlik modelini shakllantirish oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatida muhim rol o‘ynaydi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, bu jarayon intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishda samarali yondashuvlarni qo‘llash va ularning ijtimoiy moslashuvini ta’minalash imkonini beradi[²³]. Kompetentlik modelini shakllantirishning ahamiyati quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

1. **Tizimli tayyorgarlik:** Har bir bosqich pedagogning bilim, ko‘nikma va shaxsiy sifatlarini tizimli ravishda rivojlantiradi.
2. **Individual yondashuv:** Kompetentlik modeli o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta’lim strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi.
3. **Ijtimoiy integratsiya:** Ijtimoiy-kommunikativ qobiliyatlar o‘quvchilarni jamiyatga moslashtirishda muhim rol o‘ynaydi.
4. **Zamonaviy talablarga moslashish:** Innovatsion yondashuvlar zamonaviy ta’limning talablariga javob beradi[²⁴].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi PQ-4860-son qarori maxsus ta’lim sohasida pedagoglarning malakasini oshirishni qo‘llab-quvvatlaydi, bu esa kompetentlik modelini shakllantirishda muhim qadamdir[²⁵].

Kompetentlik modelini shakllantirishdagi muammolar va yechimlar

Kompetentlik modelini shakllantirish jarayonida bir qator muammolar mavjud:

1. **Standartlashtirilgan tizimning yetishmasligi:** O‘zbekistonda kompetentlik modelini shakllantirish uchun yagona standartlar mavjud emas.
2. **Malaka oshirish imkoniyatlarining cheklanganligi:** Maxsus ta’lim bo‘yicha treninglar va kurslar soni cheklangan.
3. **Resurslarning yetishmasligi:** Maxsus ta’lim muassasalarida zamonaviy jihozlar va o‘quv materiallari yetarli emas.
4. **Jamiyatdagi stereotiplar:** Intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda pedagoglarning ishiga salbiy munosabatlар to‘sinqilik qiladi[²⁶].

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi:

1. **Yagona standartlarni ishlab chiqish:** Kompetentlik modelini shakllantirish uchun aniq mezonlar va metodikalar ishlab chiqish.
2. **Malaka oshirish dasturlarini kengaytirish:** Maxsus ta’lim bo‘yicha treninglar va xalqaro tajriba almashinuv dasturlarini tashkil etish.
3. **Resurslarni ko‘paytirish:** Maxsus ta’lim muassasalarini zamonaviy jihozlar va o‘quv materiallari bilan ta’minalash.
4. **Jamoatchilik xabardorligini oshirish:** Intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashning ahamiyati haqida ommaviy axborot vositalarida kampaniyalar o‘tkazish[²⁷].

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 638-sun qarori (2021) maxsus ta’lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni qo‘llab-quvvatlaydi, bu esa kompetentlik modelini shakllantirishda muhim qadamdir[²⁸].

Xulosa

Kompetentlik modelini shakllantirish oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatida muhim jarayon bo‘lib, u intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitish va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashda asosiy rol o‘ynaydi. Talablarni aniqlash, nazariy tayyorgarlik, amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish, shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish, ijtimoiy-kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va doimiy baholash kabi bosqichlar kompetentlik modelini tizimli ravishda shakllantirishga xizmat qiladi. O‘zbekistonda maxsus ta’lim tizimining rivojlanishi, ayniqsa inklyuziv ta’lim va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, kompetentlik modelini shakllantirishning ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu bo‘limda keltirilgan tahlillar va adabiyotlar kompetentlik modelini shakllantirish bosqichlarini chuqur tushunishga yordam beradi va o‘quv qo‘llanmaning keyingi bo‘limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

3-bob. Kasbiy-pedagogik kompetentlik

3.1. Kasbiy-pedagogik bilimlar tizimi

Kasbiy-pedagogik bilimlar tizimi oligofrenopedagogning intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitish va tarbiyalashda samarali faoliyat yuritishining asosini tashkil qiladi. Bu bilimlar maxsus pedagogika, psixologiya, nevrologiya va boshqa tegishli fanlarning integratsiyasini o‘z ichiga oladi, bu esa pedagogning o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta’lim strategiyalarini ishlab chiqishiga yordam beradi. Ushbu bo‘limda kasbiy-pedagogik bilimlar tizimining mohiyati, uning asosiy komponentlari va oligofrenopedagogik faoliyatdagi ahamiyati o‘zbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbulayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023), shuningdek, Vygotskiy va Luriya kabi olimlarning ishlariga asoslanadi. Bo‘limning maqsadi – kasbiy-pedagogik bilimlar tizimining tuzilishini chuqur tahlil qilish va uning intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishdagi o‘mini aniqlashdir.

Kasbiy-pedagogik bilimlar tizimining mohiyati

Kasbiy-pedagogik bilimlar tizimi oligofrenopedagogning intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitish va tarbiyalashda qo‘llaydigan ilmiy va amaliy bilimlarning yig‘indisini ifodalaydi. Izbulayeva G. (2022) ta’kidlaganidek, bu tizim “maxsus